

Vážení čtenáři,

již jen při letmém nahlédnutí do obsahu letošního třetího čísla revue *Paměť a dějiny* zjistíte, že je věnováno událostem roku 1953, plného změn. V dějinách, zejména těch starších, změny často probíhaly po etapách i několik let, zatímco v novější historii se většinou koncentrují do krátkého časového období. Tyto proměny bývají dynamické, či přímo revoluční.

Jako předěl druhého typu chápu události, k nimž došlo mezi 1. lednem a 31. prosincem 1953 v Československu, v SSSR, v sovětské zóně vlivu v Evropě i jinde ve světě a které měly zásadní význam pro světovou politiku. Osm let po skončení druhé světové války se vývoj opět zdynamizoval, dostal nové impulsy, snad vyvolával nové naděje, bohužel však přinášel i nová zklamání. Dovolím si na tomto omezeném prostoru upozornit jen na některé momenty.

V Sovětském svazu a Spojených státech amerických se v roce 1953 vyměnily dosavadní vládnoucí elity. V SSSR dokonce dvakrát - nejprve v březnu zemřel diktátor Josif Vissarionovič Stalin, v červnu pak byl odstraněn nejsilnější „hráč“ kolektivního vedení státu, Lavrentij Pavlovič Berija. Na veřejné odhalení zločinů stalinismu však bylo stále ještě brzy. Došlo k tomu až s odstupem téměř tří let. V únoru 1956 je na XX. sjezdu KSSS ve svém referátu, předneseném na uzavřeném jednání, opatrně odsoudil Nikita Sergejevič Chruščov. Jeho zpráva, která posléze pronikla na veřejnost, vyvolala otřesy uvnitř komunistického hnutí (nejzřetelnější ovšem v Polsku a Maďarsku).

V březnu 1953 po dvaceti letech vlády Demokratické strany nastoupila v USA k moci nová republikánská administrativa v čele s prezidentem Dwightem Eisenhowerem. Vzbuzovala naděje nejen na ukončení ve veřejnosti nepopulární korejské války, která trvala již tři roky (k uzavření příměří pak skutečně došlo), ale také na rozhodnější postup proti šíření komunismu ve světě.

Změny se odehrávaly i v komunistickém Československu. V březnu 1953 se nejdříve oplakával Stalin. V Archivu bezpečnostních složek se dochovaly zprávy z různých úrovní bezpečnostního aparátu o povaze a podobě smutku československého obyvatelstva. Vedle obligátního konstatování, že všichni „upřímně sdílí zármutek“, obsahují tyto zprávy i informace o „nepřátelských živlech“, které smuteční atmosféru narušují. Jedna taková zpráva například zaznamenala „nepřístupné projevy“ ve frontě na chleba. Fenomén nedostatkového zboží, který měla od-

stranit peněžní reforma a s ní spojené zrušení vázaného trhu k 1. červnu 1953, ovšem přetrvával celá desetiletí. Fronty na kdeco se stály ještě v 80. letech.

Podruhé se v březnu 1953 prolévaly slzy za Klementa Gottwalda. A opět se najdou zprávy o reakcích lidí na úmrtí tehdejšího prezidenta. Vyplývá z nich, že veřejnost již tenkrát dávala Gottwaldovu smrt do souvislosti s jeho účastí na Stalinově pohřbu a řešila, kdo zaujme jeho místo. I tyto zprávy hovoří o „narušitelích smutku“ (význam takových projevů však tentokrát marginalizují). Například podle zprávy z 15. března byla na Masarykově nádraží, čerstvém přejmenovaném na nádraží Praha-střed, přelepena vývěsní tabule páskou s dehonestujícím nápisem *Soudruzi, jste v prdeli. Pisatel zůstal neodhalen. Aniž to tehdy věděl, podařilo se mu výstižně pojmenovat, proč byli soudruzi nuceni přikročit k peněžní reformě.*

Demonstrace a další projevy odporu, které reforma vyvolala, patří k prvním aktům vzdoru obyvatelstva vůči komunistickým předákům ve střední a východní Evropě. Východoněmecké povstání jako reakce na zvýšení pracovních norem, které mělo zmírnit hospodářské potíže, se odehrálo o několik týdnů později, v červnu 1953. Protesty v ČSR i v NDR razantně potlačil, v NDR krvavě za použití sovětských tanků.

Ještě jeden aspekt je důležitý. Československý prezident Antonín Zápotocký v předvečer reformy ujišťoval veřejnost o pevnosti měny. Nestydatě přitom lhal. Následné zdůvodnění reformy, která podle jeho slov měla odstranit poslední zbytky kapitalismu, záhy opustil. Již se neoháněl zájmy dělnické třídy, ale mezi svými spolustraníky hovořil o tom, že postaví-li se proti straně dělníci, má KSČ povinnost uskutečnit své záměry i za použití síly. Vlastně tak definoval způsob prosazování mocenských zájmů tehdejší KSČ: československé obyvatelstvo dotlačíme k socialismu i proti jeho vůli. Nebyl prvním - a ani posledním veřejným činitelem - který tvrdil pravý opak toho, co posléze činil.

Hodnotíme-li tedy události roku 1953, musíme vnímat širší kontext a sledovat, co vyvolaly. V dubnu letošního roku jsme o tom s kolegy hovořili na mezinárodní konferenci o roku 1953 v Českých Budějovicích. Tato akce potvrdila, že k pochopení tehdejšího dění mohou přispět nejen historici, ale i reprezentanti jiných společenských věd s různými metodologickými přístupy. A taky že toho ke zkoumání zbývá ještě mnoho.

Jan Kalous

